

ТАБИЙ ОФАТЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА УЛАРДАН АҲОЛИНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ

Чинташев Одил Худайбердиевич

Фуқаро муҳофазаси институтининг
катта ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада табиий хусусиятга эга бўлган фавқулодда вазиятларнинг турлари ҳамда уларнинг келиб чиқиш сабаблари ёритилган. Шунингдек, ушбу мақолада ўтган аср давомида бўлиб ўтган кучли zilzilalar таҳлил қилинган ва улардан мисоллар келтирилган.

Юқорида қайд этилганлардан ташқари, мазкур мақолада табиий офатларни олдини олиш ва оқибатларини бартараф этиш, сонини камайтириш, уларнинг миқёсини чеклаш имкони мавжудлиги ҳақида йўналишлар очилган.

Калит сўзлар: табиий, фавқулодда вазиятлар, муҳофаза, zilzila, ҳудудлар, хавфсизлик, аҳоли, хавфли ҳодисалар, геофизик омиллар, гидрогеологик омиллар, офатлар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёев “Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда” номли китобида, “Бир ҳақиқатни очиқ тан олишимиз лозим: вақт ўтиши билан ислоҳот жараёнлари тобора кенгайиб бормоқда, шиддатли замон олдимизга янада улкан вазифаларни қўймоқда. Ҳаётнинг ўзи бизни кўп нарсага ўргатмоқда. Шу сабабли биз доимий изланишдамиз. Изланиш бор жойда ютуқлар билан бирга камчилик ва нуқсонлар ҳам бўлиши табиийдир” - деб такидлаб ўтган.

Бутун дунёда табиий офатлар сони ортиб бораётган ҳозирги кунда аҳоли ва ҳудудлар хавфсизлигини таъминлаш муаммоси долзарб бўлиб қолмоқда. Инсониятнинг ривожланиш тарихи табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар билан боғлиқдир. Инсон манфаати, унинг кадр-қиммати, саломатлиги ва хавфсизлигини таъминлаш - кундалик ҳаётимиз жабҳаларида долзарб, устувор ва муҳим ўринни эгаллайди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарорига мувофиқ табиий хусусиятга эга бўлган фавқулодда вазиятлар қуйидаги бўлимларга бўлинади:

1. Зilzila, ер кўчиши ва ер ўпирилиши.

2. Гидрометеорологик: сув тошиши ёки босиши, сел, қор кўчкиси, кучли шамоллар, довуллар, жала, ёмғир.

Жамият, техника, технология ва дунё цивилизациясининг тараққиётига қарамасдан дунё борган сари табиий офатлар хавфига нисбатан заиф бўлиб бормоқда. Табиий офатлар сони эса йилдан йилга ортиб бормоқда.

Ҳозирги кунда биз дунёнинг кўп ҳудудларида табиий офатларнинг содир бўлишига гувоҳ бўляпмиз.

Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлигининг асосий вазифаларидан бири ҳам фавқулодда вазиятларда аҳоли ҳаёти ва соғлигини, моддий ва маънавий бойликларини муҳофаза қилишдан иборат.

Табиий офатлар содир бўлиши оқибатида зарарланиш фавқулодда вазиятларнинг қуйидаги кўринишларини, яъни бузилиш, ёнғин чиқиши, сув тошқини, турар жой иншоотларининг кўчки, ер ўпирилиши, қор кўчкиси, сел қуйқумлари остида қолиб кетиши ва ҳ.к. билан характерланади. Табиий офатларнинг энг даҳшатлиси зилзила ҳисобланади.

Ўтган аср давомида бўлиб ўтган кучли зилзилалар ичида вайронагарчилик ва қурбонлар миқёсига кўра Чили, Сан-Франциско, Токио, Ашхобод ва Арманистон, Тошкентдаги, Эрон ва бошқалар ажралиб туради. 1948 йилги Ашхобод (100 минг одам ҳалок бўлган, зилзиланинг кучи 8-9 балл) зилзilasидан кейинги энг даҳшатли фожеа Спитак зилзilasи номини (унда 30 минг одам ҳалок бўлган) олди. У 1988 йилнинг 7 декабр куни содир бўлди.

Дастлабки кучли силкинишнинг ўзида 20 мингли Спитак шаҳри ва унинг атрофидаги бир неча қишлоқлар бутунлай яқсон бўлди. 200 мингли Ленинанкан шаҳрининг замонавий биноларининг ярмидан кўпи қулади ёки тиклаб бўлмайдиган аҳволга келди. 120 мингли аҳолиси бўлган саноат маркази бўлмиш Кировакан шаҳри ва шаҳар атрофида жойлашган катта қишлоқлари кучли талофат топди. Японияда 2011 йил 11 мартда 9 балли кучли ер қимирлаши рўй берган. Унинг эпицентри йирик Сендай шаҳрининг марказида жойлашган бўлиб, жуда катта кўламдаги муҳандислик ва коммунал иншоотларнинг вайрон бўлишига, уй-жойларни бузилишига олиб келди.

Бу офат натижасида уйларнинг бузилган бўлаклари остида 30 минг одам нобуд бўлган ва бедарак йўқолган, минг-минглаб оилалар уй-жойсиз қолган. 1995 йил 27 майда Россия давлатининг Нефтегорск шаҳрида (8 балл кучланишга эга бўлган ўта кучли ер силкиниши содир

бўлди. Маълумотларга кўра унинг оқибатида шаҳардаги 95 фоиз очиқ иншоотлар вайрон бўлган ва 1841 нафар фуқаро нобуд бўлган.

Республикамиз ҳудудларида учрайдиган табиий офатларнинг ҳосил бўлишида геофизик, геологик, гидрогеологик, атмосфера ва бошқа омиллар асосий ўринни эгаллайди. Улар оқибатида ҳаёт хавфзлиги бузилади, инсонлар нобуд бўлади, иқтисодиёт объектларига турли даражада моддий зарар етказилади. Геофизик омиллар - ернинг физик хусусияти натижасида юзага келадиган турли нохуш вазиятлар мажмуасини содир этади. Геологик омиллар - ернинг пайдо бўлиши билан боғлиқ бўлган ва ҳозирги вақтгача давом этиб келадиган ички ва ташқи кучлари таъсирида пайдо бўладиган хавфли жараёнларни юзага келтиради.

Гидрогеологик омиллар - ер ости ва устидаги сувлар таъсирида бевосита юзага келадиган нохуш вазиятлар тушунилади. Атмосфера омиллари - ернинг атмосфера қатламидаги ўзгаришлар (иқлим, об-ҳаво, ифлосланиш, озон қатлами ва бошқалар) натижасида хавфли ҳолатлар пайдо бўлишига олиб келади. Республикамиз ҳудудларида ҳар тўртала гуруҳга тааллуқли хавфли ҳалокат ва жараёнлар учраб туради. Улардан zilzila, кўчки, ўпирилиш, сув тошқини ва селлар нисбатан кўпроқ учрайди. Кейинги вақтларда олинаётган маълумотлар, олиб борилаётган тадқиқот ишлари ва кузатув натижалари йилдан-йилга табиий офатлар сони ортиб бораётганлигини тасдиқламоқда.

Айниқса, кўчки, тошқин ва селлар миқдорий жиҳатдан юқори кўрсаткични эгаллаб турибди. Масалан, 1999 йили республикамизда 600 га яқин кўчки, сел ва тошқинлар рўй берган бўлса, бу рақам 1997 йилга нисбатан 3,5 ва 1996 йилга нисбатан 6 баробар ортаганлигини кўриш мумкин. Уларнинг аксарият қисми Фарғона, Сурхондарё, Тошкент, Жиззах, Самарқанд, Навоий ва Қашқадарё вилоятлари ҳудудларида, яъни тоғли ва тоғ олди ҳудудларида учрамоқда.

Табиий офатларни содир бўлиши олдини олиш ва оқибатларини бартараф этиш муаммоси ҳар доим долзарб масалалардан бири бўлиб келган. Бироқ шунга қарамай табиий офатлар сонини камайтириш, уларнинг миқёсини чеклаш ва оқибатларини юмшатиш имкони мавжуд.

Табиий офатларни олдини олиш ва оқибатларини бартараф этиш кўплаб йўналишларда олиб борилади. Бундай йўналишларга қуйидагилар киради:

табиий офатлар мониторинги ва башоратини доимий равишда узликсиз олиб бориш;

табiiй офатлар хавфлардан келиб чиқиб ишлаб чиқариш кучларини тўғри жойлаштириш;

имкон даражасида баъзи нохуш ҳамда хавфли табiiй ҳодиса ва жараёнларнинг олдини олиш;

қутқарув ишларини амалга ошириш учун куч ва воситаларнинг доимий шайлигини таъминлаш;

аҳолини ўз яшаш жойларида хавфли табiiй офатлар ҳақида хабардор қилиш.

Шундай қилиб, мамлакатимизда содир бўлиши мумкин бўлган табiiй офатлар оқибатларини бартараф этишга олдиндан тайёргарлик кўриш ишлари давлат ҳокимияти органлари томонидан ташкил этилади ва амалга оширилади.

Табiiй офатлар оқибатларини юмшатиш ва талафотларни камайитиришда аҳолининг ҳаёт фаолиятини таъминлашга ҳамда муҳофаза қилишга тайёргарлик кўриш муҳим аҳамиятга эга.

ҲОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини ва ҳудудларни табiiй ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида” ги 2022 йил 8 июл кундаги Қонуни.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш давлат тизими фаолиятини самарали ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2023 йил 29 апрель кундаги 171-сонли Қарори.

3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. Тошкент: О‘qituvchi МУ МСНУ, 2021. 6-65 б.

4. Шойгу С. К., Фалеев М. И., Кириллов Г. Н. и др.Учебник спасателя/ под общ. ред. Воробьева Ю. Л. - 2-е изд., перераб. и доп. - Краснодар: «Сов. Кубань», 2002. Стр.78-83.

5. Чинташев О.Х. “Қутқарув ишларини олиб боришда қутқарувчиларнинг ҳаракати”. Ўқув қўлланма. ЎЗР ФВВ Академияси ҳузуридаги ФМИ нашри, 2022. -80 б.

6. Абидова Ф., “Фавқулодда вазиятларда аҳолининг ҳаракатлари бўйича тавсиялар”. Т.: ФМИ, 2017 йил. 36 б.

7. <http://www.lib.psichology.msu.ru>, <http://www.lib.psichology.narod.ru>